

MEDENİ HUKUK CEPHESİNDEN AHMED CEVDET PAŞA

Ebul'ulâ MARDİN

Ankara
Mart 2021

MEDENİ HUKUK CEPHESİNDEN
AHMED CEVDET PAŞA
Ebul'ulâ MARDİN

Adalet Bakanlığı 1. Baskı
Adalet Bakanlığı Yayınları: 5
Hukuk Birikimleri Serisi: 3

Baskıya Hazırlık ve Tasarım	Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı
Adres	Emniyet Mahallesi, Mevlana Bulvarı No:36 Kat: 13 - 14 - 15 – 16 Yenimahalle / ANKARA
Telefon	0 (312) 204 11 29
Elektronik İletişim	edb@adalet.gov.tr www.edb.adalet.gov.tr
Baskı ve Cilt:	

Tüm hakkı saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Kaynak belirtmek suretiyle alıntı yapılabilir.

YENİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ VE AÇIKLAMA

Adalet Bakanlığı olarak büyük hukukçumuz Ord. Prof. Dr. Ebul'ula Mardin'in hukuk tarihimizde kurucu şahsiyet büyük hukukçu ve devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa hakkında yazdığı eseri yayımlamanın gururunu taşıyoruz. Ahmed Cevdet Paşa, sosyoloji, tarih, belagat alanlarında olduğu gibi hukuk alanında yetkin bir devlet adamıydı. Paşa'nın Mecelle Komisyonu ile birlikte yaptığı düzenlemeler günümüze de ışık tutacak bir niteliktedir. Zira Mecelle, hazırlandığı döneme kadarki tüm tarihi ve hukuki birikimi, döneminin şartları ve Batı merkezli modernleşmenin de bilgisini haiz bir Komisyon tarafından ortaya konulmuştur. Bir hukuk metni olarak ortaya konulmasındaki bu usul, Türkiye gibi modernleşme ile gelenek/kadim arasında sarkaçta olan milletler için kıymet taşımaktadır.

Ülkemiz hukukuna Cumhuriyet döneminde büyük katkılar sunarak bir ekol haline gelen Mardin Hoca'nın, kapsayıcı bir nazariyat ile beraber, dönemin tartışmalarını içerecek şekilde ortaya koyduğu çabanın, yıllar sonra Adalet Bakanlığı tarafından hukukçularımızın dikkatine sunulmasının önemli olduğu kanaatindeyiz.

*

Öncelikle eserin yayın hakkını elinde bulunduran Türkiye Diyanet Vakfı yöneticilerine, eserin Bakanlığımızca basımı konusundaki anlayış ve destekleri için teşekkür ediyoruz. Kitabın TDV tarafından yapılan önceki basımlarında yer alan Prof. Dr. İlber ORTAYLI'ya ait Takdim, Prof. Dr. Ebul'ula MARDİN'in 1945 tarihli ÖNSÖZ'ü, Prof. Dr. Sıddık Sami ONAR ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali YÜCEL'e ait yazışma metinleri muhafaza edilmiştir.

Eserin, görsel açıdan aslına sadık kalınarak yenilenmesinin bundan sonraki baskılar için de belirleyici olacağı belirtmek gerekir. Eserin bu yeni baskısıyla ilgili belli hususlara da değinme zorunluluğu bulunmaktadır.

Eserin çok uzun bir zamandır yapılan tıpkıbasımı, yeniden yayımlanma sürecinde word'e aktarıldı ve yeniden tashihi yapıldı. Bu kapsamda yazarın her türlü tercih ve anlatımına sadık kalınarak, dönemsel imla kullanımları güncellendi. Örneğin vurgu amacıyla parantez içine alınan eser ve isimlere her hangi bir işaretleme yapılmadan yer verildi. Eserde konuşma ve diyalog şeklindeki kısımlar parantez işaretiyle kullanılırken, tırnak işareti içine alındı. Belirli ifadelerle ilgili olarak kesme işareti kullanıldı, kiminde ise kaldırıldı. Mevzuat atıflarında harf şeklinde ek ("ncı" gibi) yerine nokta (".") tercih edildi.

En önemli konu ise yazarın bölümlendirme iradesi ve niyetine rağmen, metinde muğlaklaşan durumuyla ilgili olarak (I. Bölüm, II.

Bölüm gibi) belli tercihlere başvurmadan fiili bir bölümlendirme yaptık. Bu kapsamda Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı, çalışmaları ve Mecelle'ye dönük düşüncelerinin yer aldığı bölümü "Medeni Hukuk Cephesinden AHMED CEVDET PAŞA", diğer konuları ele aldığı bölümleri ise "HÜKÜMLERİ KANUNLAŞTIRMA BU CEPHEDE ELDE EDİLEN SEMERELER", "MECELLE'NİN İÇ VE DIŞTAKİ AKİSLERİ" ve "EK KISIM" şeklinde bir başlık altına aldık. Bu başlıklar eserde zaten var olup, eserin İçindekiler kısmında artık ana bölüm başlıkları halini almıştır. Yine alt başlıklarda numaralandırmalar ile ilgili tashihler yapılmıştır.

Eserin başta her meslek grubundan hukukçular ve tüm araştırmacılar için faydalı olmasını diliyoruz.

TAKDİM

AHMED CEVDET PAŞA VE EBUL'ULÂ MARDİN HOCA HAKKINDA

Cevdet Paşa 19. asrın mütebahhiri; İslâm dünyasının endüstri asrının tahribatına direnebilmesi ve yeni dünya şartlarına intibakı için cehd içinde ömrünü geçiren mütefekkirlerden... 19. yüzyıl İslâm dünyasının en karanlık asrı, ama aynı zamanda da uyanış devri. Çoğunluğu batı kolonilerinin tebası hâline gelen Müslümanların içinde kayda değer bir münevver sınıf ortaya çıkmış; Muhammed Abduh, Musa Carullah, Tahtavî, Seyyid Ahmed Han, Cemaleddin Afganî, İsmail Gaspıralı gibi tarihî şahsiyetler zulmet devrinin sona ereceğini haber veren müjdeciler. Ahmed Cevdet Paşa hepsinden farklıdır ve hepsine faiktir. Evvelâ İslâm'ın son imparatorluğunu yönetmek için yetiştirilen gençlerden biri, sonunda seçkin devlet adamı kişiliğiyle tarihe geçti. Saniyen medrese eğitimi alanlar arasında onun kadar renkli bir alim az bulunur. İltifat edilmeyen Farsça'yı ve edebî metinleri, coğrafya hendese ve astronomiyi, ulûm-ı tabiiyeyi kapsayan bir eğitimidir bu.

Elmalılı A. Hamdi Efendi'den önce Fransızca'yı kendi gayreti ile söken bir medrese alimiydi. Genç alim Cevdet Efendi bu renkli ilimler yelpazesini bir araya getirebilmek için kış mevsimini yaza, ders yılını tatile, geceyi gündüze katarak çalışmış, o medreseden öbürüne, bu asırda Mesnevî metnini kavramak ve edebiyat bilgisini geliştirmek için pek de hoşlanmadığı tekkelere devam etmiştir. Geleceği inşa edenlerden Cevdet Efendi adeta bir takım değerli unsurları ve azasını biraraya getirip teşkilâtlanamamış bir maarifi; kendi gayretiyle, kendi ders programını gerçekleştirmek için teşkilâtlandırma gayretindedir. Devrinin ilmiye grubu içinde parlayan Süleymaniye Müderrisi ve Genç kazasker Cevdet Efendi; Tanzimat asrının kadrolaşma hareketi içinde yatay geçişle mülkî erkâna geçer; bu defa imparatorluk coğrafyasının her köşesinde çıkartılan yangını söndürenlerin başında Cevdet Paşa gelir; engin hukuk bilgisi ile romanizasyon sürecine giren idarî-hukukî mevzuatımızı düzenlemektedir ve bu işi Cevdet Paşa ve grubunun yönetmesi Türk Devleti'nin ve toplumunun tarihi için bir talihtir. 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnameleri tarih yorumlamamızda hep ihmal edilir; oysa Cevdet Paşa'nın bizim içtimaî, idarî binamıza koyduğu taşlar içinde cesamet ve ağırlıkça en azından "Mecelle" kadar önemlidir. Cevdet Paşa'nın yazdığı tarih; Avrupa tarihçiliğinin yöntem ve üslûbunu kavrayan, ama Şark'ı ve İslâm tarihini herkesten iyi bilen bir mütebahhir münevverin eseridir. Memnuniyetle kaydetmelidir ki, bugün yirminci asrın şarklı münevverleri Cevdet Paşa'ya lâayık halefler olduklarını göstermeye başlamışlardır. Bugünkü nesiller Cevdet Paşa'ya karşı daha hürmetkâr ve sıcak duygularla eğilmeye başladılar.

Uzun yıllar Cevdet Paşa, kalem arasında geçiştirilen büyüklerimizdendi. Bu ihmal yıllarında onun ne tarihçiliğini ne hukukçuluğunu etraflıca tetkik ve mütalâaya alan çalışmalara rastlandı. (Hâlâ “Tarih”i, yeni harflere çevrilmiş, onu bırakalım tenkitli tıpkı basımı dahi yapılmış değil.) İşte bu ihmal yıllarında İstanbul Üniversitesi’nin iki unutulmaz Hocası merhum M. Cavid Baysun **Tezâkir**’i yeni nesillere titiz bir metin inşasıyla kazandırırken, (sonra talebelerinin talebesi Yusuf Halaçoğlu da **Mârûzat**’ı neşretti) Hukuk Fakültesi’nden Ord. Prof. Ebul’ulâ Mardin ölümünün 50. sene-i devriyesi için “*Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*” adlı eseri hazırladı. Eser Cevdet Paşa’nın hayatı ve eğitimi üzerindeki bilgileri verirken, önemli deyim ve kişileri dipnotlarıyla tanıtır ve asıl önemlisi Cevdet Paşa’nın hukukşinas faaliyetini oluşturan belge, layiha ve mazbatalar ekte yer alır. Senelerce Türk aydınının ve hukukçusunun, büyük adama gösterdiği ihtiram ve kadirşinaslık bu kıymetli monografiyle sınırlı kaldı; eser elan eskimiş değil ve bu nedenle de Diyanet Vakfı’nın yeniden baskı kararı şükranla karşılanmalıdır. Ebul’ulâ Bey, devrinin son fakihidir. Arazi ve Evkâf üzerindeki engin bilgisiyle hâlen hatırlanır. Onun Cevdet Paşa’nın hatırasına bu eseriyle gösterdiği ihtiram iki cihetten önem arzeder; evvelen Ebul’ulâ Bey, Cevdet Paşa gibi hukuk sisteminin değişim geçirdiği bir Cemiyetin hukukçusudur. 1926’da Medenî Kanununun kabulü Osmanlı’nın 19. asrın ilk yarısında girdiği hukuk değişikliğinin yani hukukun romanizasyonu sürecinin radikal bir safhasıdır. Dolayısıyla medreseden yetişen Meşîhad-ı İslâmiye müsteşarlığına kadar yükselen Ebul’ulâ Mardin’in bu süreci kendi büyük selefinin hayat ve faaliyetinin cereyanı üzere değerlendirmesi kaçınılmaz bir görevdir. İkincisi Ebul’ulâ Bey herşeye rağmen, Medenî Kanunumuzun akşamdan sabaha İsviçre’den tercüme edildiği hükmünün haksızlığına da işaret etmek istiyor. Bu alanda Cevdet Paşa’nın verdiği eserler ve çalışmaları dahi bir yerli ananemizin mevcut olduğunu gösterir. Kendimize haksızlık etmeyelim. Herşeyden önce 19. asrın büyük İslâm müctehidi Ahmed Cevdet Paşa, onu en iyi anlayacak bir kalemler ileriki nesillere tanıtılmıştır. Bu vesile ile Ahmed Cevdet Paşa’yı ve Ebul’ulâ Mardin Hocamızı rahmetle ve minnetle anıyoruz. Bu 1946 yılının önemli bir fikrî ve ilmi kademesiydi. O tarihte bu eserin yazılıp basılmasını teşvik eden Hukuk Fakültesi dekanı ve sonra Üniversite rektörü Ord. Prof. Sıddık Sami Onar ve Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel’i de anmak gerekir.

Diyanet Vakfımızın artık kolay erişilemeyen bu gibi klâsikleri tekrar tekrar basması muhterem okuyucuların destek ve teşvikine bağlıdır.

İlber ORTAYLI

ÖNSÖZ

Şark ve garp âleminde şöhreti ebedileşen rahmetli Ahmed Cevdet Paşa'nın ellinci ölüm yıldönümü vesilesiyle hâtırasını, taziz için Millî Eğitim Bakanlığının iş'arı üzerine İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörler meclisince kaleme alınması münasip görülen yazılardan medeni hukuka hizmet bakımından yapılan incelemeleri ihtiva edeni, biri Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanmasına karar verilen kitaba konmak üzere makale şeklinde muhtasar, diğeri Fakülte yayınları arasında çıkmak üzere başlı basma bir eser olarak iki tarzda hazırlanmıştır. Makalede yapılan atıfların çoğu bu esere aittir.

Millî Eğitim Bakanı sayın Bay Hasan Âli YÜCEL'e, necip duygularına nişane olan yüksek kadirbilirliklerinden ve hayra delâlet suretiyle rahmetliye karşı şahsan gösterdikleri pek yakın alâkadan dolayı ilim muhiti mensuplarından biri sıfatıyla derin şükranlarımı arz etmeği vecibe bilirim. Aziz Dekanımız Ord. Prof. Bay Sıddık Sami ONAR'a esere ve tabına karşı gösterdiği hususî itina ve ihtimamdan ve asistanlarım Bay Bülent KÖPRÜLÜ'ye ve Bay Volf ÇERNİS'e de yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

10/11/1945

Ebul'ulâ MARDİN

Bu bapta Hukuk Fakültesi Dekanlığından, aldığım 6/11/1945 tarihli ve 3113 sayılı tezkere suretidir:

Cevdet Paşa'nın ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle; Millî Eğitim Bakanlığınca gönderilen yazının bir sureti leffen takdim kılınmıştır. Hazırlanacak esere makale verecek arkadaşlarla yazılacak mevzuları tesbit ve makalelerin yazılmasında gereken müddeti tayin etmek üzere zâtîâlinizle Ord. Prof. Muammer Raşid Seviğ ve Prof. A. Kemal Yürük'ten ibaret olmak üzere profesörler meclisince teşkiline karar verilen komisyonunuzun bu hususta hazırlıyacağı raporun, kısa bir zaman zarfında Fakülte Dekanlığına tevdiini saygılarımla rica ederim.

Dekan
Sıddık Sami ONAR

Leffen gönderilen Millî Eğitim Bakanlığının 24/9/1945 tarihli ve Yüksek Öğretim 4-52-2682 sayılı yazısı örneğidir:

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

1945 senesi, Büyük Reşit Paşa'nın şahsında kaynağını bulan Tanzimat hareketi içerisinde bilim ve öğretim adamı olarak saygı değer bir varlık olan merhum Cevdet Paşa'nın ölümünün ellinci yıldönümüdür.

Türk grameri yazarı, Metni Metin ve Mecelle'nin Müellifi ve tertipçisi, Cevdet tarihi ve Kısası Enbiya sahibi, Encümeni Dâniş kâtibi, Dârülmüâllimin'in ilk müdürü, Adliye, Maarif ve Evkaf Nazırı Cevdet Paşa'yı Üniversite muhitimizi ilgilendirmesi gereken cephelerinde inceleme konusu olmuş görmek, Türk kültür muhitini ve onun mensuplarından biri sıfatıyla nâçiz şahsımı pek sevindirecektir.

Cevdet Paşa adına bu incelemeleri içine alacak bir eser vücuda getirilmesini arkadaşlarımın da benim kadar arzu etmiş olacaklarına inanmaktayım. Cevdet Paşa konusu ile ilgili şubelerin profesörlerinden mürekkep birer heyet yapılarak, hangi arkadaşların hangi konuda ödev aldıklarını ve bunları ne zaman bitireceklerinin bu tarihten bir ay sonraya kadar Bakanlığımıza bildirilmek lütfunda bulunulmasını rica ve bu vesile ile meslektaşlarınızın ve seleflerimizin en büyüklerinden biri olan değerli Türk bilgini Cevdet Paşa'nın aziz hâtırasını taziz ederim.

Millî Eğitim Bakanı
YÜCEL

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskı için Önsöz ve Açıklama.....	3
Takdim	5
Ahmed Cevdet Paşa Ve Ebul'ulâ Mardin Hoca Hakkında	5
Önsöz	7

MEDENÎ HUKUK CEPHESİNDEN AHMED CEVDET PAŞA

I.....	17
II.....	22
III.....	25
IV.....	30
V.....	34
VI.....	40
VII.....	48

HÜKÜMLERİ KANUNLAŞTIRMA BU CEPHEDE ELDE EDİLEN SEMERELER

1- Ceza Kanunlarına Yapılan Kıymetli Yardımlar	53
2- Metn-i Metin Adile Tedvin Olunacak Medenî Kanuna Ait Çalışmalar.....	54
3- Arazi Kanunu İle Teferruatını Tedvine Ait Çalışmalar	56
4-Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Çalışmaları.....	66
A) Hanefî Fıkhından Muktebes Bir Medenî Kanun Vücade Getirmek İçin Mücadeleleri	66
B) Mecelle'yi Tedvinin Geçirdiği Devreler.....	69
Birinci Devre Mecelle'yi Tedvine Başlamasından Bursa Valiliğine Kadar.....	69
İkinci Devre Mecelle Cemiyetinin İkinci Defa Reisliğine Gelişinden Maraş Valiliğine Kadar	92
Üçüncü Devre Maraş Dönüşünden Yanya Valiliğine Kadar	101
Dördüncü Devre Yanya Dönüşünden Mecelle Cemiyetinin İlgasına Kadar	124
C) Mecelle Cemiyetindeki Fakih Arkadaşları.....	149
1-Filibeli Halil Efendi.....	149
2-Seyfeddin İsmail Efendi	150
3-Seyid Ahmed Hulûsi Efendi (Şirvanizade)	150
4-Ahmed Hilmi Efendi	150
5- Bağdatlı Muhammet Emin Efendi.....	151
6-İbni Abidin zade Alâeddin Efendi.....	151
7-Ömer Hulûsi Efendi (Gerdankıran).....	152
8-Kara Halil Efendi (Şeyhülislâm).....	152
9-İsa Ruhî Efendi.....	152
10-Yunus Vehbi Efendi	152
11-Abdüllâtif Şükrü Efendi.....	152
12-Ahmed Halid Efendi	152
13-Ömer Hilmi Efendi (Karinâbatlı).....	153
14-Abdüssettar Efendi.....	153
D) Mecelle'nin Tedvinde Mehazları.....	155

MECELLE'NİN İÇ VE DIŞTAKİ AKİSLERİ

Mecelle'nin İç ve Dıştaki Akisleri.....	177
Vatanperver Büyük Şair Namık Kemal'in Mütalâası	177
Yirmi Seneden Fazla Memleketimizde Bulunarak Orta Elçiliğe Kadar Terakki Eden Fransa Diplomatlarından M. Engelhart'ın Mütalâası	177
Aziz Meslekdaşım Prof. Dr. Hıfzı Veldet'in Mecele Hakkında Mütalâası.....	178
Aziz Meslektaşım Prof. Dr. Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun Mecelle Hakkında Mütalâası	181
Prof. Dr. Hıfzı Veldet'in Bu Makaleye Cevabı.....	183
Aziz Meslektaşım Prof.Ömer Lûtfi Barkan'ın Mecelle Hakkında Mütalâası	184
Tarihimize Değerli Hizmetlerde Bulunan Meşhur Muallim M. Cevdet Bey'in Mütalâası	192
Türk Dil Kurumu Uzmanlarından M. Şakir Ülkütaşır'ın Mütalâası	193
Ansiklopedilerde Mecelle Ve Cevdet Paşa Hakkında Rastlanan Mütalâalar	195
İnönü Ansiklopedisi'nin Cevdet Paşa Merhum Hakkındaki Yazısı	195
İslâm Ansiklopedisi'nde	196
Alman Ansiklopedisi'nin Mecelle'ye Dair Olan Bendi.....	197
İtalyan Ansiklopedisi'ninmecelle'ye Dair Olan Bendi	197
Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin Cevdet Paşa'ya Ait Bendi	198
Yunan Ansiklopedisi'nin Mecelle'ye Müteallik Bendi.....	199
Usul-Ü Muhakeme Kanunu'na Ait Çalışmaları.....	211
1-Mahkemeleri Teşkil	213
2- Nizamiye Mahkemeleri'nden Verilecek İlämlarla Vesikaların Saklerini Tesbit.....	220
3- Hukuk Mektebini Tesis	220
4- Ecnebi İmtiyazlarla Mücadelesi.....	222
5- Vükelâ Meclisinde Çalışmaları	231
Cevdet Paşa'nın, Zamanına Ait Mühimhadiseler Hakkındaki İntibaları.....	235
Cevdet Paşa Merhum Tarafından Yazılıp Her Biri Bir Bakımdan Hususî Ehemmiyeti Haiz Bulunduğu Cihetle Esere Ek Olarak İlävesi Münasip Görülen Mazbatalar Ve Benzeri Hitabe Vesair Vesikalar.....	235
1- Mecelle Cemiyeti Mazbatası.....	235
2- Cevdet Paşa'nın 1877-1878 Rus Harbi Hakkındaki Kanaati.....	237
3- Mithat Paşa Muhakemesi.....	239
4- Kur'an'ın Kazmirisky Tarafından Yapılan Tercümesi.....	243

EK KISIM

1- Sultan Abdülaziz'in Hal'i Hadisesi	247
2- Encümen-i Daniş'in Teşkiline Ait Mazbata	252
3- Cevdet Paşa Merhum Tarafından Bu Bapta Kaleme Alınmış Olan Beyanname	255
4-Cevdet Paşa Merhum Tarafından Kaleme Alınıp Encümen-i Daniş'in Küşadında Okunmak Üzere Seçilen Hitabe.....	256
5- Açılış Merasimi Günü Sadrâzam Mustafa Reşit Paşa Tarafından İrticalen İrad Olunan Nutuk	258
6- Bosna'da Askerlik Usulünü İhdas İçin Ferman Okunduğu Güncevdet Paşa Merhumun İrticalen İrat Ettiği Nutuk.....	259

7- Cevdet Paşa Merhumun Bosna'dan Dönüşünde Tuna Nehri Üzerinde İşliyen Vapurda Rastladığı Fransa'nın İstanbul Büyük Elçisile Muhaveresine Dair Olan Yazısı	263
8- Cevdet Paşa Merhumun Oğlu Sedat Bey'e Mantık İlminin Ehemmiyetini Tasvir Eden Mektubu	265
9- Cevdet Tarihinin 12. Cildinin İntişarı Üzerine Millî Şair Namık Kemal Bey Merhum Tarafından Nim Tarizi Tazammun Eder Surette Yazılan Mektuba Karşı Cevdet Paşa Merhumun Cevabî Mektubu	267
10- Cevdet Paşa Merhumun Takvimül Edvar Adlı Eserile İlgili Vesikalar	268
A- Cevdet Paşa Merhumun, Bu Eseri Hakkında Verdiği Malûmat	268
B- Cevdet Paşa Merhumun Takvimül Edvarı Lâhikasından Ebüzziya Merhum Tarafından Nümune-i Edebiyatına Seçilip Konan Parça	276
11- Cevdet Paşa Merhumun İstiap Miktarı Hakkında Kaleme Aldığı Lâyiha	277
12- Cevdet Paşa Merhum Tarafından Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Meclis-i Umumisinde İrad Edilüp Her Tarafa Neşrû Tamimine Karar Verilen ve Fakat Sadrâzam Ali Paşa Merhum Tarafından Kararın Tenfizi Cihetine Gidilmeyen Meşhur Hitabe	282
13-Cahiliyet Zamanında Meşhur Hatip Kas Bini Saide Tarafından İrad Olunan Nutkun Kısas-ı Enbiadaki Meşhur Tercümesi	287
14- «Mir'atül Haremeyn» Müellifi Eyüp Sabri Paşa Merhuma Takriz Sadedinde Yazdığı Tezkerenin Suretidir	288
15- Cevdet Paşa Merhum Tarafından İkinci Abdülhamid'e Takdim Adılmış Olan Bir Mütâlaanamenin Ali Fuat Bey Merhum Tarafından Nakil Olunan Akşamı	289
16- Cevdet Paşa Merhumun Mesnevi Şarihi Abidin Paşa Merhuma Yazdığı Mektup Sureti	290
17-Cevdet Paşa Merhumun (Ruslar'ın Şarkta Takaddümleri) Adını Taşıyan Lâyihasından Bazı Parçalar	297
18- Cevdet Paşa Merhumun Arapça Tahrir Kudretine Numune Olmak Üzere Vefa Akdine Dair Kaleme Alıp Yanya'dan Mecelle Cemiyeti'ne Gönderdiği Risalenin Sonunu Aynen Buraya Naklediyoruz	299
19- Cevdet Paşa Merhuma İntiyaz Nişanı Verilmesi Üzerine İran Şehzadelerinden Şeyh Reis Tarafından Gönderilen Tebriknamenin Farsça Yazılmış Cevabıdır Ki, Merhumun Bu Lisândaki Tahrir Kudretinin Belig Bir Misalidir	300
20-Cevdet Paşa Merhumun Viyana Sefiri Sadullah Paşa Merhuma Yazdığı Meşhur Mektup	301
21-Devletçe Lüzum Görülen İslahata Dair Makam-ı Sadarettten Verilen Emir Üzerine H. 1289 Yılında Cevdet Paşa Merhum Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha	304
22- Mukataalı Vakıflar Hakkında Cevdet Paşa Merhum Tarafından Kaleme Alman Bir Komisyon Mazbatası	309
23- Cevdet Paşa Merhumun Hicri 1292 Tarihinde İkinci Maarif Nazırlığı Sırasında Pertevniyal Valide Sultan Tarafından Gazetelerin Neşriyatından Dolayı Vaki Müracaat Üzerine Merhumun Yazdığı Cevabî Arize	310
24- Cevdet Paşa Merhumun Defterinde Son Yazısı	310
Belgeler	313
Sözlük	333

Medenî Hukuk Cephesinden

AHMED CEVDET PAŞA

I

Ahmed Cevdet Paşa, hukuk ilmi adamı, bir fıkıh mütehasısı olmaktan ziyade yurttaki hukuk ilminin gelişmesine büyük ölçüde çalışan, yürürlükteki hükümleri kanun hâline çeviren, bizde kanunlaştırma usulünü yayan, düsturları vücuda getiren,¹ tarihî incelemelere ilmî istikamet veren, dilimizi zapt ve rapt altına alarak sadeleştiren, memlekette Kuran'ın basımına ait gürültülü meseleyi çözen,² maliyemizin kullandığı yanlış takvim usulüne karşı ilk ilmî mücadeleyi açan,³ devrinde cümhurun güç ve karışık işlerini idarede müstesna reviyeti görülen değerli bir Türk bilgini ve pek mümtaz bir devlet ve siyaset adamıdır.

Tanzimat devrinin hâtırası daima hayır ve şükranla yâd olunacak sayılı bariz simalarındandır.

Cevdet Paşa merhumun kıymetli ve feyizli bir âlim olmasına rağmen hukuk ilmindeki ihtisası diğer farik ve yüksek vasıflarına nazaran tâlidir. Merhum dikkatini yekdiğeriyle münasebeti pek az, çeşitli ilimler üzerinde dağıtarak tek birine teksif etmediği için zihinlere hayret veren büyük istidadiyla yüksek kabiliyetine, her meselenin en derin noktalarına nüfuz kudretine, müstesna zekâsına, velûd kalemine rağmen hiçbirinde tam bir ihtisas mertebesine varamamıştır.

Cevdet Paşa merhum, ne Eşbah sahibi bir İbni Nüceym⁴ vene son asırlarda yetişen fatihlerden bir İbni Abidin⁵ ve ne asrımızın afazalı fukahasından Karinâbatlı bir Ömer Hilmi Efendi'dir.⁶

¹ «Meclisi Ali Tanzimatın mahsulü olan kavanin ve nizamat ve evrakı saire hep eseri hamei fakirdir. Nihayet kavanin ve nizamatı cem ile bir cild olarak bir mecmua yapıp düstur deyu tesmiye eyledim, İşte iptida Düstur namı ile çıkan mecmua budur.» Tezakiri Cevdet: 16 Yazma. İstanbul şehri İnkılâp Müzesi.

² Bu bapta vesika Eke konmuştur.

³ Bu bapta vesika eserin sonunda Ek kısmına konmuştur.

⁴ Mecelle-i Ahkâmî Adliye'nin hukukî vecizelerden tereküp eden ve Kavaidi Külliye adını taşıyan ilk yüz maddesinin asılları Debusî'den mülhem olarak bu zatındır. İbni Nüceym'in Eşbahvennezair adlı eserinde müdevven bulunan bu kaidelerin benzerlerinden birçoğunu Kazan ulemasından Musa Carullah Bigiyef tercüme ederek Kazan'da bastırıldığı Kavaidi Fıkhiye adlı eserine koymuştur. Bu eserde 201 kaide vardır. Zaten Mecelle mazbatasına da kaidelerin kısmen İbni- Nüceym'den iktibas edildiğini işrap etmektedir. Mazbatanın buna dair olan fıkrası şudur: «Fılvâki kütüb-ü fetava havadisın kavaid-i fikhiyeye tatbikına dair verilmiş olan fetvaları havi müellefat demek olup hâlbuki bunca asırlardan beri Sâdat-ı Hanefiye tarafından verilmiş olan fetavanın cemi ve ihatası ne kadar düşvar olduğu muhtacı beyan değildir. Binaaleyh İbn-i Nüceym bir takım kavaid ve mesaili külliye cemederek bunların tahtında furu-u fıkhi alâ veçhil ihata derc eylemek yolunda güzel bir çığır açmışsa da ondan sonraki asırların âlim ve fakih yetiştirmek yolunda evvelki semahati görülemediğinden anın isrine iktifa ile açmış olduğu çığır şahrâh edebilecek zatlar zuhurile bu yolda bezli cehd eylemelerine müsait olmamıştır.» Bu zat İbn-i Nüceymimısri diye yâd olunur. Adı Zeynelâbidin'dir. Babası Mehmet oğlu İbrahim'dir. Oğlunun tesbit ettiği tarihe nazaran ölümü H. 970 tedir İfta ve tedris ile meşgul olmuştur. Meşhur eserleri: Hanefî fikhına ait El Eşbahvennezair, El Bahrül-Raik Şerhi Kenzüldekayık, El Resailül-Zeyniye filmesailil Hanefiye ki 41 risaleden tereküp eder. Fetavayı İbn-i Nüceym